

**"BOBURNOMA"DA AKS ETGAN TABIAT TASVIRLARI ORQALI MAKTAB
EKOLOGIK TARBIYASINI BOYITISH YO'LLARI**

Ablakulova Mahliyo Ilxomdjonovna

Buxoro innovatsiyalar universiteti II bosqich magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqola Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida aks etgan tabiat tasvirlarini umumiy o‘rta ta’lim maktablaridagi ekologik tarbiya jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlarini yoritadi. “Boburnoma”dagi landshaftlar, bog‘lar, iqlim, o‘simlik va hayvonot olamiga oid kuzatuvlar o‘quvchilarda ekologik tafakkur va estetik didni shakllantirishda muhim vosita sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda ushbu tasvirlarning ta’limiy salohiyati tahlil qilinib, adabiyot darslari orqali ekologik qadriyatlarni singdirishning nazariy va amaliy asoslari ishlab chiqiladi. Interfaol metodlar, raqamli hikoyalar va fanlararo yondashuv asosida “Boburnoma” matnlari orqali ekologik mas’uliyat, barqaror rivojlanish va tabiatga ehtiyotkorlik kabi tushunchalarni o‘quvchilar ongiga singdirish yo‘llari ko‘rsatiladi. Natijalarda o‘quvchilarning ekologik madaniyati va ijtimoiy faolligi oshgani kuzatilib, ushbu yondashuvning samaradorligi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar. *Boburnoma, ekologik tarbiya, tabiat tasviri, maktab ta’limi, adabiy meros, ekologik ong, barqaror rivojlanish, o‘quvchilar, interfaol metodlar, fanlararo yondashuv.*

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari o‘zbek adabiyoti, tarixshunosligi va madaniy merosining betakror yodgorligi sifatida qadrlanadi. Bu asar nafaqat tarixiy-siyosiy voqealarni qamrab olgan, balki o‘zining betakror tabiat tasvirlari, geobotanik kuzatuvlari, iqlimiy o‘zgarishlarga oid qaydlar, suv manbalari va landshaftlarga berilgan izohlar bilan ajralib turadi. Aynan mana shu jihatlari “Boburnoma”ni zamonaviy ta’lim jarayonida, xususan, ekologik tarbiya tizimida bebaho manba sifatida qo‘llash imkoniyatini beradi. Bugungi global ekologik inqiroz, iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi, biologik xilma-xillikning yo‘qolishi kabi tahdidlar zamonaviy avlod ongida ekologik ong va mas’uliyatni shakllantirishni taqozo etmoqda. Shu bois maktab ta’limi faqat faktlarni o‘rgatish bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchilarni tabiatni anglash, qadrlash va asrashga undovchi ruhiy-estetik va axloqiy tarbiyani ham o‘z ichiga olishi kerak. “Boburnoma”da aks etgan tabiat tasvirlari bu yo‘lda noyob didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi.

Bobur o‘z asarida Markaziy Osiyo, Afg‘oniston, Hindiston kabi turli iqlim va relyefga ega hududlarni bosib o‘tgan. Bu hududlardagi tuproq, suv, o‘simliklar, hayvonot, havo holati haqida qilgan qaydlari geografik va ekologik jihatdan nihoyatda boy. U o‘z kuzatuvlarini faqat ilmiy faktlar sifatida emas, balki adabiy obrazlar, ifodali tilda bayon qilgan. Bu esa o‘quvchiga tabiatni faqat ma’lumot sifatida emas, balki his etiladigan, qadrlanadigan, hayotiy bo‘lak sifatida anglash imkonini beradi. Boburning Farg‘ona vodiysi, Kabul vodiysi, Hind vodiysi tabiati haqida yozgan satrlari, undan tashqari daraxtlar,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'UYALAR

gullar, qushlar, hayvonlar haqida bergan izoh va ta'riflari orqali maktab o'quvchisini nafaqat o'z diyorining tabiatiga, balki boshqa mintaqalardagi landshaftlarga ham qiziqtirish mumkin. Bu esa global ekologik tafakkurning shakllanishiga turtki beradi.

Maktab ekologik tarbiyasida "Boburnoma" matnlaridan foydalanish orqali darslar mazmunan boyitiladi. Masalan, adabiyot darslarida Bobur qalamiga mansub parchalardan birini o'qib, o'quvchilar u yerda qanday o'simliklar tilga olinganini aniqlashadi, keyin biologiya yoki geografiya darsida ushbu o'simliklarning ekologik xususiyatlarini, ularning yashash muhiti va himoya holatini o'rganishadi. Bunday fanlararo integratsiya nafaqat bilimlarni mustahkamlaydi, balki o'quvchini kompleks fikrlashga o'rgatadi. Misol uchun, Bobur Andijon atrofidagi "Shakarqamish", "Obi Rahmat" kabi yerlarning tuproq, suv va daraxtlarga boyligi haqida yozadi. Bu darsni suv resurslari, tuproq eroziyasi yoki o'rmonlarning ahamiyati bilan bog'lab o'qitish mumkin. Shu orqali o'quvchi o'z vatani tabiatining o'ziga xos jihatlari tarixiy doirada anglab yetadi.

"Boburnoma"dagi tabiat tasvirlari estetik tarbiyaning ham muhim manbaidir. Bobur tabiatga qarab ilhomlanadi, uni go'zallik manbai sifatida idrok etadi. Bu tasvirlar orqali o'quvchida tabiatga mehr uyg'onadi. Masalan, Bobur bir joyning havosi toza, suvi shirin, gullari ko'p bo'lishini maqtaydi, daraxtlar soyasini ta'riflaydi. Bu esa o'quvchini tabiat ne'matlarini qadrlashga, ularni asrashga da'vat etadi. Bundan tashqari, Bobur tabiatdagi o'zgarishlarni diqqat bilan kuzatadi: masalan, yomg'ir miqdori, qorning erta yoki kech tushishi, shamol yo'nalishi, havo haroratining o'zgarishi kabi hodisalar haqida aniqlik bilan yozadi. Bu kuzatuvchanlikni o'quvchilarga singdirish orqali ularda ekologik holatlarni tushunish, ularga baho berish va yechimlar izlash ko'nikmalari shakllantiriladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, "Boburnoma" darslarda turli metodlar asosida ishlatilishi mumkin. Jumladan, matn bilan ishlash, savol-javob, munozara, tahlil, klaster chizish, xarita ustida ishlash, loyiha usuli, rolli o'yinlar, raqamli hikoya tuzish, taqdimot qilish, eslatma yozish, tabiatga ekskursiya qilish kabi metodlar orqali "Boburnoma"ning ekologik jihatlari chuqur o'rganiladi. Masalan, o'quvchilarga Bobur ta'riflagan joylar bo'yicha xarita chizdirish, o'sha joylarda bugungi ekologik holat haqida ma'lumot to'plash, Bobur tilida "ekologik eslatma" yozdirish, qushlar yoki o'simliklar haqidagi she'rlar tuzish kabi mashg'ulotlar ularning ekologik madaniyatini mustahkamlaydi. Bu jarayonda zamonaviy texnologiyalar – Canva, Padlet, Google Maps, raqamli jurnal va video hikoya ilovalari orqali o'quvchilarning raqamli kompetensiyasi ham rivojlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bunday yondashuvlar orqali o'quvchilarda ekologik mas'uliyat hissi ortadi. Ular chiqindilarni saralash, daraxt ekish, suvni tejash, toza havo saqlash, atrof-muhitni ifloslantirmaslik kabi oddiy, lekin muhim amaliy ko'nikmalarni o'zlashtiradi. Darslarda Bobur aytgan "bir joyda gullar kam, shamol serharorat" yoki "daraxtlar pishiq, soyasi yoqimli" kabi tasvirlar orqali o'quvchilar estetik fikrlashni o'rganadi va bu ularga real hayotda atrofga e'tiborli bo'lishni o'rgatadi.

"Boburnoma"da aks etgan tabiat tasvirlari orqali o'quvchilar shunchaki bilim emas, balki qadriyatni o'rganishadi. Bu qadriyat – tabiatga hurmat, uni qadrlash, asrash va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

avlodlarga yetkazish g'oyasidir. Mazkur g'oya ta'limning har bir bosqichida targ'ib qilinsa, kelajak avlod o'zining ekologik faol fuqarolik burchini anglaydi. Shu nuqtai nazardan "Boburnoma" asarining ekologik tarbiya bilan bog'lanishi ta'lim mazmunini boyitadi, adabiyotni esa faqat badiiy asar emas, balki amaliy tarbiya vositasi sifatida yondashishga imkon yaratadi.

Bugungi kunda ekologik tarbiyani samarali olib borish uchun fanlararo yondashuv muhim hisoblanadi. Bobur matni bu borada noyob imkoniyatlar yaratadi: u adabiyot, tarix, geografiya, biologiya fanlarini birlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, Bobur safar qilgan yo'nalishlar tarix darsida, o'sha yerlarning yer tuzilishi va reliefi geografiya darsida, o'simlik va hayvonot olami biologiya darsida, esa uning badiiy ifodasi adabiyot darsida o'rganiladi. Shu asosda o'quvchi bir matn orqali bir nechta fan mazmunini anglaydi, bu esa ta'limning chuqurligi va mustahkamligini ta'minlaydi.

Pedagogik tajribalarda ko'rsatildiki, "Boburnoma" asosida o'tkazilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi, ekologik ong darajasi va tanqidiy fikrlash salohiyati sezilarli darajada oshgan. Ular matndan ekologik belgilarni topishga harakat qilgan, muhokamalar chog'ida ekologik muammolar haqida o'z fikrlarini bildirgan, amaliy faoliyatlarda (loyihalarda, viktorinalarda, rasmlarda, raqamli ishlarda) faol qatnashgan. Shu sababli "Boburnoma"ni maktab ta'limida ekologik tarbiya vositasi sifatida ishlatish dolzarb va zarur yondashuvdir.

Kelajakda bu yo'nalishda quyidagi takomillashtirish ishlarini amalga oshirish mumkin: Bobur asaridagi ekologik mazmunli matnlarni tanlab, o'quvchilar yoshiga moslashgan holda dars ishlanmalari ishlab chiqish; metodik qo'llanmalar tayyorlash; o'quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantiruvchi topshiriqlar bankini yaratish; "Bobur bog'i" kabi maktab loyihalarini tashkil etish; maktablarda "Ekologik meros" moduli sifatida "Boburnoma"dan foydalanish amaliyotini joriy etish. Bundan tashqari, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida Bobur asarini ekologik tarbiya nuqtai nazaridan tahlil qilish ko'nikmasi ham shakllantirilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari – faqat tarixiy yodgorlik emas, balki tabiatni his etish, tushunish, qadrlash va asrash madaniyatini singdiruvchi betakror merosdir. Uning tabiat tasvirlarini maktab ekologik tarbiyasi bilan uzviy bog'lash orqali o'quvchilarda chuqur bilim, barqaror qadriyat va amaliy ko'nikmalar shakllantirish mumkin. Bu esa nafaqat ta'lim sifatini, balki jamiyatning ekologik madaniyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan, "Boburnoma"dagi tabiat obrazlari zamonaviy ta'limda ekologik ongni shakllantirishga xizmat qiladigan kuchli vosita sifatida qabul qilinishi lozim.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2020.
2. Qayumov, M. Zahiriddin Muhammad Bobur: shoir, sarkarda va olim. – Toshkent: Fan, 1993.
3. Rasulov, H. Boburnoma va tabiiy-geografik muhit tasviri. – Toshkent: O‘zbekiston, 2006.
4. To‘lqinova, Z. Ekologik tarbiyaning pedagogik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
5. Nuriddinov, R. Yoshlar ekologik madaniyatini shakllantirishning psixopedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU, 2017.
6. Ibragimov, F., Mallaev, N. “Adabiyot darslarida ekologik ongni shakllantirish tajribalari” // Ma’rifat, 2019, №15.